

WIND, WATER, WEIDEN en TORENHOOG de STAD

Causerie bij het afscheid van de oude gemeente Kampen

door Jaap van Gelderen

't Kwaad voor Kampen kwam in oude tijden van de Gelderse zijde, waar woeste roofridders huishielden, bijvoorbeeld de heren Van Putten. In Zwolle had men meer last van de wilde Drenthen. Nu moet hier een 'Van Gelderen' de loftrompet gaan steken, nog wel één met een Rotterdams hart. Kennelijk heeft men gedacht: men kan het beste z'n vijand binnen de poorten halen. (Hoewel, er wonen intussen genoeg welbespraakte Drenthen, Van Gelders & Van Puttens in deze goede stad.)

Een gemeente is een uitvinding uit de Franse tijd; vóór die tijd waren er steden en dorpen, in een duidelijke rangorde. Maar er waren ook steden van verschillende rang. In het Overijsselse - we weten het allen - waren maar drie steden en verder stadjes van de tweede of derde categorie, om van dorpen en buurtschappen maar geheel te zwijgen. Kampen was tweede in de rangorde en als stad vertegenwoordigd bij de Staten Generaal in - het dorp - Den Haag. Deze situatie is pas veranderd met de komst van de Grondwet van 1848 en de Gemeentewet van 1851. Later was er nog wel eens een Kamper burgemeester lid van de Eerste Kamer, maar dan niet als vertegenwoordiger van de stad, maar als lid van een politieke richting of partij. Er zou een studie te wijden zijn aan de vraag hoe al die Kampenaren de stad hebben verdedigd in het Haagse circuit.

Gemeente is het juiste woord en toch blijven wij graag spreken over stad. Want zo is het hoe dan ook begonnen, bij alle duister over het eerste begin: de stad als een onderneming tegen roofridderij en feodaliteit. Vrij wilden deze ondernemende lieden zijn om op die strategische plek aan het - toen nog diepe - water, waar het altijd woei, een handelskade te bouwen voor hun schepen. Pakhuizen en huizen wilden ze timmeren en een kapel ter ere Gods en een gasthuis voor de - welkome - vreemdeling. De kerk werd geen St. Martinus (wat verwacht kon worden in het Utrechtse bisdom) of

een St. Lambertus, de metgezel van Willibrord, als in het oudere Wilsum verderop langs de rivier, maar een St. Nicolaas, de patroonheilige van de kooplui en de scheepvaart en van de lieve kinderen. Deze stukken, *kampen*, land, allengs uitgebreid met aanwassende 'eylanden' en weidegronden, waren ideaal gelegen om in alle richtingen handelsrelaties op te bouwen. Het blauw in de Kamper vlag heeft een diepe zin! Al spoedig ging de hele 'onderneming Kampen' een grote bloeitijd tegemoet in die gouden 14de eeuw, toen Kampen drie maal moest worden uitgelegd in noordelijke richting. Naast een St. Nicolaas- kwam er ook een Onze Lieve Vrouwekerk.

Om dit roemrijke verleden kan geen enkele lofredenaar heen. Het water en de weiden schiepen de voorwaarden voor een rijke stad, rijk ook aan torens en poorten: in de bloeitijd werden er wel twintig geteld. Dat een dergelijk 'succes-verhaal' jaloerse gevoelens moest wakker roepen, is begrijpelijk. Hier ligt de bron voor de faam van Kampen - hardnekkig als de wind - als stad waar de mensen uitzonderlijk dom zouden zijn. (Wat niet zo is, zoals wij allemaal wel weten. Nu de overige Nederlanders nog.)

De 'Camper Lof'

In 1641 dichtte de Eper dominee Franciscus Martinius (1611-1653) de *Camper Lof*, die hij opdroeg aan de heren Burgemeesteren, Schepenen en Raad, en aan de Secretaris en de Leden van de Gezworen Gemeente - een soort wijk-bestuurders - van de 'Vrije Rijks-stad Campen'. Franciscus was, wonende in het Gelderse, van geboorte een Kampenaar en in Epe heeft hij zich nooit gelukkig gevoeld. Wat haalde deze dichter - een 'roselaer onder de doornen' werd hij genoemd - nu naar voren? Dit: de Camper Nagel; het Camper Choor; de Camper Brugh; de Camper Visch; het Camper Diep en de Camper Oorloogsdaen.

We beginnen bij 'Het Choor' van de Sint Nicolaas-of Bovenkerk. 'Luchtschip startklaar, hoog boven de kleinsteedse maten...' dichtte een 20ste-eeuwer, de theoloog Okke Jager. Hier werd in oude tijden de mis gecelebreerd. Nog niet zo lang geleden werd op die plek een koororgel geplaatst, een wonderlijke, maar in protestantse omstandigheden zinrijke vervanging voor het hoogaltaar. Martinius zou 'in de geest' vast verblijd zijn geweest over de Stichting Behoud Bovenkerk, die op 16 december j.l. in de openbaarheid trad. Misschien zou hij vragen en anders vraag ik het hier: waarom niet een Stichting Behoud Boven- én Buitenkerk?

De 'Nagel'. Dat is de stormram die in Martinius' tijd nog werd bewaard in de voormalige kapel van het Heilige Geest Gasthuis (die kapel zou in 1646 afbranden en met haar het werktuig waarmee in 1375 het slot Puttensteyn op de Veluwe was belegerd en geslecht). Op de plek van de kapel werd de Nieuwe Toren gebouwd. Wij zouden nu het carillon naar voren halen. Maar in een tijd van roofridders, ook langs de rivier, koestert men andere voorwerpen. Een herinnering aan deze tijden is natuurlijk ook de 'yseren doere' in de Schepentoren, herinnering aan de slechting van kasteel Voorst in 1362, die door de stad Kampen samen met Zwolle en Deventer en de Utrechtse bisschop werd uitgevoerd. Concurrerende steden hebben altijd ook gezamenlijke belangen, vijanden zo men wil, en dan moet men wel samenwerken. Het recente haven-akkoord in het Overijsselse is, denk ik, een voorbeeld daarvan.

De 'Oorlogsdaden' waar Martinius van spreekt, zijn niet zozeer veroveringstochten. Anders had men kunnen zeggen: wat is nu het verschil tussen de riddermatigen Van Voorst en Van Putten en de Kamper toenmalige burgers en kooplieden? Maar hier ging het om het verkrijgen van economische concessies van de Viking-koningen in Noorwegen en Denemarken. (En het fraaiste is natuurlijk een van Voorst tot Voorst op Economische Zaken te hebben).

'Het Diep' of het Water: de bron van Kampens welvaart baarde in Martinius' tijden veel zorgen - en ook later zouden er veel klachten gehoord worden: 'Hoe menigh dingh heeft ook een averchtsche naem!' 'Myn Suntvloet mocht ik wel myn Santvloet heten'. Naar ik begrepen heb, hing de veranderde waterhuishouding in onze streken onder meer samen met de grote St. Elisabethsvloed van 1421, waardoor mede de handelsmogelijkheden geleidelijk aan verlegd werden naar de Hollandse kant. Maar 't water was aanvankelijk diep. En dreigend - het verbaast dan ook niet dat de meest voorkomende familienaam in deze streken Van Dijk is.

Van het Water naar de 'Brugh' is een kleine stap. Martinius noemde het: 'De schoonste brugh van Nederlants rivieren'. Ook zonder bladgoud. Of er toen al prijzen voor bruggen werden uitgedeeld, weet ik niet. Het looppad is niet overdekt, dat werd gelukkig te kostbaar. Ik ben namelijk van mening dat je geen echte Kampenaar bent en nooit zult worden als je nooit in storm en tegenwind en bij een felle striemende regen over de brug bent gerend om

het Kamper treintje te halen! (Ik hoop dat er een goede sneltram op die plek zal blijven naar het Zwolse.)

Visch. 'Syt gy op visch belust... Hollander... so gaat te Campen wonen', zingt de dominee dan verder in zijn *Camper Lof*. Ik heb me om heel andere redenen in Kampen gevestigd indertijd, maar ik kan me herinneren dat iemand in Rotterdam tegen me zei: 'In Kampen hebben ze dagelijks verse vis'. Een echt compliment dus. Geen 'Water' zonder 'Visch', althans dat was in de tijd van Martinius zo en nog lang daarna. Altijd woonden er (beroeps-)visseren in de stad of in de omgeving. Er was zelfs een 'fishermen's suburb' in Brunnepe, waar het naar teer rook, aldus de oud-Kampenaar, ambassadeur W. J. Oudendijk in 1938. In komkommertijden lees ik in de Kamper kranten dat er een steur is opgedoken bij Zalk of een reuzezalm in de IJssel. Of dat echt waar is, weet ik niet.

Dan maakt onze dominee in 1641 een woordspeling:

*'Schaft Kemper steur, o Kok, al waer niet anders is,
Maer Camper-steur die past aen 't hooghste van den disch'*

Een Kemper of Kempense steur was een gerecht - ik vond al een vermelding in 1574 bij de Hollandse vluchtelingengemeente te Londen - van hard gekookte eieren, bereid met mosterd en boter, opgediend in de vorm van een steur. Nep-visch dus. In 1648 geeft een andere dominee, (maar nu een remonstrant) een gesprek weer tussen een Hollandse koopman en een Kamper schipper onder de titel: *Een Camper steurtje van hard gekookte eieren, bereid met bittere mosterd en sterke boter*. Passchier de Fyne, want die is het, hekelt hierin het stadsbestuur, dat aan de leiband zou lopen van de nieuwe predikanten bij de vervolging van de overgebleven remonstranten, nadat de remonstrantsgezinde predikanten waren verjaagd uit de stad.

Het gerucht om Kampen, begonnen als jaloezie over de rijkdommen van de stad uit de Middeleeuwen, raakt hier, in 1648, vermengd met godsdienstige zaken. Balthasar Bekker doet het in 1687 nog eens dunnetjes over door voor heel de Republiek de Kamper predikanten en hun vrouwen te kijk zetten als goedgelovigen, die zich door een jongen uit de Jacobstege hadden laten bedotten: hij beweerde te kunnen toveren en werd daarom door de geestelijken in de watten gelegd - tot hij ontmaskerd werd voor de magistraat als goocheme goochelaar. Een gedicht uit 1974 rept nog van het gebeuren uit begin van de 17de eeuw waar De Fyne van sprak. Het gedicht is gepubliceerd in de bundel *Honderd plus Tien* uit 1975.

<p>KAMPEN volop zomer</p> <p>Vanaf de overkant komende op bezoek, krijg ik al trek, - krokant in suikerwerk gebrand, eigeeel als cake en koek, staat het daar, intrigant tegen de blauwe doek der lucht, als aan de rand van het beloofde land.</p>	<p>Maar eenmaal binnen, - zoek is 't straks zo voor de hand gelegen zinsverband. Huizen in hoek na hoek bespiegelen misverstand en ketterij en vloek. Geen marsepein, geen koek en ei, met hand en tand verdedigt men een kloek besluit dat mij verbant. Ik zoek de overkant.</p>
---	---

(Ad den Besten)

Hier gaat het niet om de 'vrijmaking' van 1944, een kerkscheuring waarbij verbond en doop als theologische thema's de geesten verdeeld hield, maar over de godsdiensttwisten die beslist werden in 1618-1619, toen de leer van de predestinatie, de leer van de voorbeschikking, in het geding was. Wel kan men gerust aannemen dat de dichter, Ad den Besten, weet had van het feit dat in de tweede helft van de 19de eeuw Kampen een afgescheiden, gereformeerde, Theologische School had gekregen en in 1944-1945 zelfs twee. En ook dat de omslag van liberaal naar gereformeerd in deze stad bijzonder fors is geweest, vanaf ongeveer 1910. Ik denk zelfs dat hij dat beeld van een calvinistische stad teruggeprojecteerd heeft naar alle vorige eeuwen. Want de dominees uit de 17de eeuw zijn heus opgevolgd door andersgezinden en die weer door nog weer anderen. Aan het einde van de 18de eeuw waren zij - op een enkeling na - de beginselen van de Franse Revolutie toegedaan, die zij stevig propageerden in onze stad. De culturele smaakmakers van Kampen in de eerste helft van de 19de eeuw hebben zich in historische studies maar wat verwonderd over die geharde calvinisten van vroeger dagen. Ze hebben er (in 1844) zelfs een schepje bovenop gedaan door deze historie aan te lengen met verhaaltjes, zogenaamde *Kamper stukjes of uien* uit 'het internationale repertoire van schimpverhalen' - zoals Frits David Zeiler zo fraai onder woorden heeft gebracht (in de *Kamper Almanak* 2000, p. 132).

Kampen gold in die jaren als een bijzonder tolerante stad. Een bezoeker, kapitein S. Brennwald, roemt in 1824 de predikanten van alle gezindten (hervormd, luthers, doopsgezind) die als het zo uitkomt voor elkaar invalen. Uit een andere bron weten we van een oud-predikant dat hij joodse jongelui behulpzaam was bij de bestudering van de Nederlandse letterkunde. Dat was trouwens een remonstrantse dominee, Willem Goede geheeten. De kapitein roemt in 1824 ook de goede verstandhouding tussen de regenten en de burgers, en dat is zo gebleven, denk ik. Het verblijven in de stad is volgens hem zowel voor 'inboorlingen' als vreemdelingen aangenaam. Wij zouden nu zeggen voor allochtonen even prettig als voor... Ik stel voor voortaan voor autochtonen het woord *inboorlingen* weer in te voeren.

Hier toch nog even dit: de eerder genoemde generatie joodse jongelui heeft een geweldige bijdrage geleverd aan Kampen: bij de brandweer, de Kamer van Koophandel, in de gemeenteraad, als deelnemer aan het culturele leven in de stad, en natuurlijk eenvoudigweg door hun beroep of bedrijf uit te oefenen. Zonder de joden zou Kampen er in de 19de eeuw beslist anders hebben uitgezien. Na 1890 loopt het aantal joodse inwoners van de stad snel terug, wat samenhangt met de eenzijdige economische ontwikkelingen, waardoor velen, (ook niet-joden) wegtrokken. Een rol speelde voor hen verder de opkomst van een vrij eenzijdig cultuurpatroon, het stempel door het gereformeerde volksdeel aan de stad opgelegd.

Geachte aanwezigen. Ik stond voor een onmogelijke opdracht. Sedert de eerste zomer dat ik in de gemeente Kampen kwam wonen, nu 35 jaar geleden, heb ik de historie van de stad in mijn hart gesloten. Ik was toen hulpbode op het stadhuis en mocht drie zomers lang rondleidingen voor toeristen verzorgen. Straks krijg ik misschien nog een centje pensioen daaruit; in ieder geval sta ik hier ook voor velen van u als oud-collega. Er is zoveel te vertellen.

Kampen: een stad begonnen als onderneming: dat spreekt een Rotterdams hart aan... Straks komen er zoveel nieuwe kernen bij, ieder met een eigen geschiedenis. Ik wil dan ook graag het pleidooi van de oud-voorzitter van de IJsselacademie, de heer H. Smit onderstrepen, die heeft betoogd dat de nieuw te vormen gemeenten hun culturele erfgoed niet mogen vergeten, bij alle nieuwe uitdagingen waar zij voor zullen worden geplaatst (in het orgaan van de *IJsselacademie*, december 2000). Koester uw musea, uw archieven, de nieuwe *Kamper Almanak*, de IJsselacademie.

Het nieuwe Kampen. De burgemeester die straks zal aantreden, de heer J. Oosterhof, bracht het zo onder woorden: 'Een grote kern met mogelijkheden, een stad met een eigen hart, karakter en historie, en een stevige ontwikkeling in de regio' (in het *Nieuw Kamper Dagblad* van 1 december 2000).

Moge dat, onder beding van Gods zegen, zo zijn.

Op verzoek van het gemeentebestuur van Kampen werd deze toespraak - in een meer beknopte vorm - uitgesproken tijdens de afscheidsreceptie van burgemeester H. Sybesma en de wethouders H. Keppel en A. Koffeman op 21 december 2000 in de Geheerzaal. 's Avonds vond de laatste vergadering plaats van de raad van de oude gemeente Kampen.